

จาก ‘ความลับ’ สู่ ‘ความโปร่งใส’: ปัจจัยขับเคลื่อนและอุปสรรคของการเป็นรัฐบาล เปิดในยุคดิจิทัล

From ‘Secrecy’ to ‘Transparency’: Driving Factors and Obstacles of Open Government in the Digital Era

ไอริน โรจนรักรักษ์ (Irin Rotrak)¹

ธัญพิชชา สามารถ (Thanpitcha Sarmart)²

¹ดร., ประจำคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต

¹Dr., Faculty of Political Science, Rangsit University

²ผู้ประพันธ์บรรณกิจ, ดร., ประจำคณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

²Corresponding author, Dr., Faculty of Political Science and Law, Burapha University

E-mail: thanpitcha.sa@buu.ac.th²

Received: 26 November 2025

Revised: 24 December 2025

Accepted: 25 December 2025

บทคัดย่อ

การเปลี่ยนแปลงจากรัฐบาลแบบดั้งเดิมที่มีลักษณะจำกัดการเปิดเผยข้อมูล ไปสู่รัฐบาลเปิดที่เน้นความโปร่งใสและการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นประเด็นสำคัญในการพัฒนาระบบราชการสมัยใหม่ งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยขับเคลื่อนและอุปสรรคของการเป็นรัฐบาลเปิดในบริบทของเทคโนโลยีดิจิทัล โดยใช้กรอบแนวคิดการปฏิรูประบบราชการและทฤษฎีวิวัฒนาการภาครัฐ ร่วมกับแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนและธรรมาภิบาล การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการศึกษาเอกสารการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้บริหารระดับสูงในหน่วยงานภาครัฐ นักวิชาการด้านรัฐประศาสนศาสตร์ และตัวแทนภาคประชาสังคม การสนทนากลุ่มย่อยกับข้าราชการและประชาชนผู้ใช้บริการภาครัฐ รวม 45 คน และการวิเคราะห์กรณีศึกษาจากหน่วยงานภาครัฐที่มีการนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้ในการเปิดเผยข้อมูลและสร้างการมีส่วนร่วม ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยขับเคลื่อนหลักของการเป็นรัฐบาลเปิดในยุคดิจิทัลประกอบด้วย 5 ปัจจัย และอุปสรรคสำคัญมี 4 ประการ การศึกษายังพบว่า ความสำเร็จของการเป็นรัฐบาลเปิดต้องอาศัยการบูรณาการระหว่างการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง การพัฒนาบุคลากร และการสร้างวัฒนธรรมใหม่ที่เน้นความโปร่งใสและความรับผิดชอบ

คำสำคัญ: รัฐบาลเปิด, ความโปร่งใส, เทคโนโลยีดิจิทัล, การมีส่วนร่วมของประชาชน, นวัตกรรมภาครัฐ

Abstract

The transformation from traditional government characterized by information concealment to open government emphasizing transparency and citizen participation represents a critical issue in contemporary public administration reform. This research aims to examine the driving factors and obstacles of open government implementation within the context of digital technology, employing a theoretical framework that integrates public sector reform concepts and public sector innovation theory, alongside citizen participation principles and governance paradigms. This study adopts a qualitative research approach, utilizing documentary analysis, in-depth interviews with senior executives from public sector organizations, public administration scholars, and civil society representatives, focus group discussions with civil servants and citizens who utilize government services, totaling 45 participants, and case study analysis of public sector agencies that have implemented digital technology for information disclosure and participatory engagement. The research findings reveal that the principal driving factors for digital-era open government comprise five key elements, while significant obstacles encompass four primary categories. The study further demonstrates that successful open government implementation necessitates integration among structural transformation, human resource development, and the cultivation of organizational cultures that prioritize transparency and accountability.

Keywords: Open Government, Transparency, Digital Technology, Citizen Participation, Public Sector Innovation

บทนำ

ในยุคที่เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารพัฒนาไปอย่างรวดเร็ว รัฐบาลทั่วโลกกำลังเผชิญกับความท้าทายในการปรับเปลี่ยนวิธีการบริหารงานจากแบบดั้งเดิมที่เน้นการควบคุมและปิดบังข้อมูลไปสู่รูปแบบใหม่ที่เปิดกว้าง โปร่งใส และให้ประชาชนมีส่วนร่วมมากขึ้น (Bannister & Connolly, 2011; Harrison et al., 2012) แนวคิด “รัฐบาลเปิด” (Open Government) จึงกลายเป็นกระแสสำคัญในการปฏิรูประบบราชการของหลายประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากประธานาธิบดี Barack Obama ได้ออกบันทึกข้อความ “Transparency and Open Government” ในปี ค.ศ. 2009 (Obama, 2009)

รัฐบาลเปิด หมายถึง รูปแบบการบริหารราชการที่มีหลักการสำคัญ 3 ประการ ได้แก่ ความโปร่งใส (Transparency) ที่เน้นการเปิดเผยข้อมูลและการดำเนินงานของรัฐต่อสาธารณะ การมีส่วนร่วม (Participation) ที่ส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทในกระบวนการกำหนดนโยบายและการตัดสินใจ และความรับผิดชอบ (Accountability) ที่เน้นการตรวจสอบและประเมินผลการทำงานของรัฐอย่างสม่ำเสมอ (Lathrop & Ruma, 2010; Wirtz et al., 2016)

การศึกษาวิจัยต่าง ๆ ได้ชี้ให้เห็นถึงประโยชน์ของการเป็นรัฐบาลเปิด ทั้งในด้านการเพิ่มความเชื่อมั่นของประชาชนต่อรัฐบาล (Tolbert & Mossberger, 2006) การลดการทุจริต (Meijer et al., 2012) และการส่งเสริมนวัตกรรมในภาครัฐ (Janssen et al., 2012) อย่างไรก็ตาม การนำแนวคิดนี้ไปสู่การปฏิบัติยังคงเผชิญกับความท้าทายหลายประการ โดยเฉพาะในประเทศกำลังพัฒนา (Chatfield & Reddick, 2017; Luna-Reyes et al., 2014)

ประเทศไทยได้เริ่มให้ความสำคัญกับแนวคิดรัฐบาลเปิดมากขึ้น โดยเฉพาะหลังจากการออกพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. 2540 และการเข้าเป็นสมาชิกของ Open Government Partnership (OGP) ในปี พ.ศ. 2554 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, 2564) การจัดทำแผนปฏิบัติการรัฐบาลเปิดของประเทศไทย 5 ฉบับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2558 - 2567 แสดงให้เห็นถึงความมุ่งมั่นในการขับเคลื่อนนโยบายนี้ (สำนักงาน ก.พ.ร., 2565) อย่างไรก็ตาม การศึกษาของสถาบันพระปกเกล้า (2564) พบว่า การดำเนินงานในทางปฏิบัติยังคงเผชิญกับอุปสรรคและความท้าทายหลายประการ

นอกจากนี้ ในปัจจุบันเทคโนโลยีดิจิทัลเข้ามามีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการเป็นรัฐบาลเปิด โดยเฉพาะในด้านการเปิดเผยข้อมูลผ่านเว็บไซต์ การให้บริการออนไลน์ การสร้างแพลตฟอร์มสำหรับการมีส่วนร่วมของประชาชน และการใช้ข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) ในการวิเคราะห์และปรับปรุงการบริการ (Bertot et al., 2010; Criado et al., 2013) นักวิจัยหลายท่านได้เสนอว่า เทคโนโลยีดิจิทัลสามารถเป็นตัวขับเคลื่อนสำคัญในการสร้างรัฐบาลเปิด (Zuiderwijk & Janssen, 2014; Albano & Reinhard, 2014) อย่างไรก็ตาม การศึกษาล่าสุดได้ชี้ให้เห็นว่า การนำเทคโนโลยีมาใช้เพื่อสร้างรัฐบาลเปิดอย่างแท้จริงนั้นต้องอาศัยปัจจัยสนับสนุนหลายประการและต้องเผชิญกับอุปสรรคที่ซับซ้อน (Mergel et al., 2016; Sayogo et al., 2014) ทั้งนี้ การศึกษาเกี่ยวกับรัฐบาลเปิดในบริบทของประเทศไทยยังมีค่อนข้างจำกัด โดยเฉพาะการศึกษาที่เน้นบทบาทของเทคโนโลยีดิจิทัล อาทิ งานวิจัยของสาธิต ทิพย์มณี (2566) ได้ศึกษาการใช้เทคโนโลยีในภาครัฐไทย แต่ยังไม่ได้เชื่อมโยงโดยตรงกับแนวคิดรัฐบาลเปิด

จากช่องว่างทางวิชาการและความสำคัญของประเด็นดังกล่าว การวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยขับเคลื่อนและอุปสรรคของการเป็นรัฐบาลเปิดในยุคดิจิทัลในบริบทของประเทศไทย โดยหวังว่าผลการศึกษาจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาแนวทางและกลยุทธ์ในการส่งเสริมการเป็นรัฐบาลเปิดอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป รวมทั้งเป็นการเสริมสร้างองค์ความรู้ด้านรัฐประศาสนศาสตร์และนโยบายสาธารณะในยุคดิจิทัล

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัจจัยขับเคลื่อนที่ส่งเสริมการเป็นรัฐบาลเปิดในยุคดิจิทัลในบริบทของประเทศไทย
2. เพื่อวิเคราะห์อุปสรรคและความท้าทายในการเปลี่ยนผ่านสู่รัฐบาลเปิดในยุคดิจิทัลของหน่วยงานภาครัฐไทย
3. เพื่อศึกษากลไกและรูปแบบการนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้ในการสร้างความโปร่งใส การมีส่วนร่วมของประชาชน และความรับผิดชอบในภาครัฐไทย
4. เพื่อวิเคราะห์ปฏิบัติการที่ดี (Best Practices) และบทเรียนจากหน่วยงานภาครัฐไทยที่ประสบความสำเร็จในการเป็นรัฐบาลเปิดผ่านการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล

ทบทวนวรรณกรรม

1) วิวัฒนาการทางทฤษฎีและแนวคิดรัฐบาลเปิด

แนวคิดรัฐบาลเปิดมีพัฒนาการทางทฤษฎีอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่ทศวรรษ 1960 โดยมีรากฐานทางปรัชญามาจากทฤษฎีประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Democracy) และหลักการธรรมาภิบาล (Good Governance) Obama (2009) ได้วางรากฐานสำคัญด้วยการกำหนดหลักการ 3 ประการของรัฐบาลเปิด ประกอบด้วย ความโปร่งใส (Transparency) การมีส่วนร่วม (Participation) และความรับผิดชอบต่อสังคม (Accountability) ซึ่งกลายเป็นกรอบอ้างอิงสำหรับการศึกษาในเรื่องนี้

António et al. (2023) ได้ขยายความเข้าใจเกี่ยวกับรัฐบาลเปิดโดยเชื่อมโยงกับแนวคิดการทำงานร่วมกัน (Collaboration) และการใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือสนับสนุน อย่างไรก็ตาม Yu และ Robinson (2012) ได้ชี้ให้เห็นถึงความคลุมเครือในการนิยามรัฐบาลเปิด และเสนอให้มีการแยกแยะระหว่างการเปิดเผยข้อมูล (Open Data) กับการเป็นรัฐบาลเปิดอย่างแท้จริง นอกจากนี้ การศึกษาของ Wirtz et al. (2016) ได้เสนอกรอบแนวคิดแบบบูรณาการที่เชื่อมโยงรัฐบาลเปิดกับทฤษฎีการยอมรับเทคโนโลยี (Technology Acceptance Theory) และทฤษฎีการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการทำความเข้าใจปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของการเป็นรัฐบาลเปิดในยุคดิจิทัล

2) ทฤษฎีสถาบันนิยมใหม่และการเปลี่ยนแปลงในภาครัฐ

ทฤษฎีสถาบันนิยมใหม่ (New Institutionalism) ของ March และ Olsen (1989) ให้กรอบความเข้าใจที่สำคัญเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงในองค์กรภาครัฐ ทฤษฎีนี้เสนอว่า องค์กรไม่ได้เป็นเพียงเครื่องมือในการบรรลุเป้าหมาย แต่เป็นสถาบันที่มีกฎเกณฑ์ ค่านิยม และแนวปฏิบัติที่ฝังลึกอยู่ในวัฒนธรรม องค์กร Scott (2014) ได้พัฒนาแนวคิดนี้โดยแบ่งสถาบันออกเป็น 3 เสาหลัก ได้แก่ กฎเกณฑ์เชิงบังคับ (Regulative) บรรทัดฐานทางสังคม (Normative) และระบบความเชื่อ (Cultural-Cognitive) การประยุกต์ใช้ทฤษฎีสถาบันนิยมในการศึกษารัฐบาลเปิดช่วยอธิบายว่า เหตุใดการเปลี่ยนแปลงจึงเกิดขึ้นได้ช้าและต้อง

เผชิญกับความต้านทาน DiMaggio และ Powell (1983) ได้เสนอแนวคิดการเลียนแบบเชิงสถาบัน (Institutional Isomorphism) ซึ่งอธิบายว่า องค์กรมักจะปรับตัวให้เหมือนกับองค์กรอื่นในสภาพแวดล้อมเดียวกัน โดยเฉพาะผ่านกลไกการบังคับ (Coercive) การเลียนแบบ (Mimetic) และการทำให้เป็นมาตรฐาน (Normative)

3) ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงองค์กรและการต้านทานการเปลี่ยนแปลง

Kotter (1996) ได้เสนอโมเดลการเปลี่ยนแปลงองค์กร 8 ขั้นตอนที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง โดยเน้นความสำคัญของการสร้างความรู้สึกเร่งด่วน (Creating Urgency) การสร้างพันธมิตร (Building Coalition) และการสร้างวิสัยทัศน์ (Creating Vision) อย่างไรก็ตาม Pettigrew (1987) ได้ชี้ให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงในองค์กรเป็นกระบวนการที่ซับซ้อนและต่อเนื่อง ไม่ใช่กระบวนการเชิงเส้นตรง

นอกจากนี้ ความต้านทานการเปลี่ยนแปลงเป็นประเด็นสำคัญที่ได้รับการศึกษาอย่างกว้างขวาง Kotter และ Schlesinger (1979) ได้ระบุสาเหตุของความต้านทานเป็น 4 ประการหลัก ได้แก่ ผลประโยชน์ส่วนตัว (Self-Interest) การเข้าใจผิด (Misunderstanding) การประเมินสถานการณ์ที่แตกต่าง (Different Assessment) และความไม่ชอบการเปลี่ยนแปลง (Low Tolerance for Change) Argyris (1990) ได้เสริมด้วยแนวคิดเรื่องกลไกป้องกันตัว (Defensive Mechanisms) ที่เป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้และการเปลี่ยนแปลงขององค์กร

4) ทฤษฎีการแพร่กระจายนวัตกรรมและการยอมรับเทคโนโลยี

Rogers (2003) ได้เสนอทฤษฎีการแพร่กระจายนวัตกรรม (Diffusion of Innovation Theory) ที่อธิบายกระบวนการที่นวัตกรรมแพร่กระจายไปในสังคม โดยกำหนดคุณลักษณะของนวัตกรรมที่ส่งผลต่อการยอมรับ 5 ประการ ได้แก่ ประโยชน์สัมพัทธ์ (Relative Advantage) ความเข้ากันได้ (Compatibility) ความซับซ้อน (Complexity) ความสามารถในการทดลอง (Trialability) และความสามารถในการสังเกตผล (Observability) สำหรับบริบทของการใช้เทคโนโลยีในภาครัฐ Venkatesh et al. (2003) ได้พัฒนาแบบจำลองการยอมรับเทคโนโลยี (Unified Theory of Acceptance and Use of Technology - UTAUT) ที่รวมทฤษฎีการยอมรับเทคโนโลยีหลายทฤษฎีเข้าด้วยกัน โดยเน้นตัวแปรสำคัญ 4 ตัว ได้แก่ ความคาดหวังด้านประสิทธิภาพ (Performance Expectancy) ความคาดหวังด้านความพยายาม (Effort Expectancy) อิทธิพลทางสังคม (Social Influence) และสภาพที่อำนวยความสะดวก (Facilitating Conditions)

5) ทฤษฎีการสร้างสรรคทางสังคมของเทคโนโลยี

แนวคิดการสร้างสรรคทางสังคมของเทคโนโลยี (Social Construction of Technology - SCOT) ของ Bijker และ Pinch (1987) ได้ท้าทายทัศนะที่ว่าเทคโนโลยีมีอิทธิพลต่อสังคมในทางเดียว โดยเสนอว่าเทคโนโลยีและสังคมมีอิทธิพลต่อกันและกันอย่างต่อเนื่อง การพัฒนาและการใช้เทคโนโลยีเป็นกระบวนการทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับผู้มีส่วนได้เสียหลายกลุ่ม

Orlikowski (2000) ได้พัฒนาแนวคิด “เทคโนโลยีในการปฏิบัติ” (Technology-in-Practice) ที่เน้นว่าผลกระทบของเทคโนโลยีไม่ได้มาจากคุณลักษณะของเทคโนโลยีเท่านั้น แต่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยี ผู้ใช้ และบริบททางสังคม แนวคิดนี้มีความสำคัญในการทำความเข้าใจบทบาทของเทคโนโลยีดิจิทัลในการสร้างรัฐบาลเปิด

6) ทฤษฎีการมีส่วนร่วมของประชาชนในยุคดิจิทัล

แนวคิดดั้งเดิมเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนซึ่งริเริ่มโดย Arnstein (1969) ด้วย “บันไดการมีส่วนร่วมของประชาชน” ได้รับการพัฒนาต่อเพื่อให้เหมาะสมกับบริบทของยุคดิจิทัล Pretty (1995) ได้ปรับปรุงแนวคิดการมีส่วนร่วมให้ครอบคลุมการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ โดยเน้นว่าการมีส่วนร่วมที่แท้จริงต้องเป็นกระบวนการที่ประชาชนสามารถมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ

อย่างไรก็ตาม Morozov (2011) ได้เตือนเกี่ยวกับ “อคติทางเทคโนโลยี” (Technological Solutionism) ที่คิดว่าเทคโนโลยีสามารถแก้ปัญหาทางสังคมได้โดยอัตโนมัติ ในขณะที่ van Dijk (2020) ได้ชี้ให้เห็นถึงปัญหา “ช่องว่างดิจิทัล” (Digital Divide) ที่ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการเข้าถึงเทคโนโลยี แต่รวมถึงทักษะ แรงจูงใจ และความเชื่อมั่นในการใช้เทคโนโลยี

7) ทฤษฎีขีดความสามารถขององค์กรและการจัดการทรัพยากร

Teece et al. (1997) ได้เสนอทฤษฎีขีดความสามารถขององค์กร (Dynamic Capabilities Theory) ที่อธิบายความสามารถขององค์กรในการปรับตัว สร้างสรรค์ และปรับโครงสร้างทรัพยากรและขีดความสามารถภายในเพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว Barney (1991) ได้เสนอทฤษฎีมุมมองตามทรัพยากร (Resource-Based View) ที่เน้นว่าความได้เปรียบในการแข่งขันขององค์กรมาจากทรัพยากรที่มีคุณค่า หายาก และไม่สามารถทดแทนได้ การประยุกต์ใช้ทฤษฎีเหล่านี้ในบริบทภาครัฐช่วยอธิบายว่า เหตุใดหน่วยงานบางแห่งจึงสามารถนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้ในการสร้างรัฐบาลเปิดได้สำเร็จมากกว่าหน่วยงานอื่น การมีทรัพยากรทางกายภาพ เช่น เทคโนโลยี และทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพเป็นปัจจัยสำคัญ แต่ไม่เพียงพอหากไม่มีขีดความสามารถในการบูรณาการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเหล่านั้น

8) บริบทการศึกษารัฐบาลเปิดในประเทศไทย

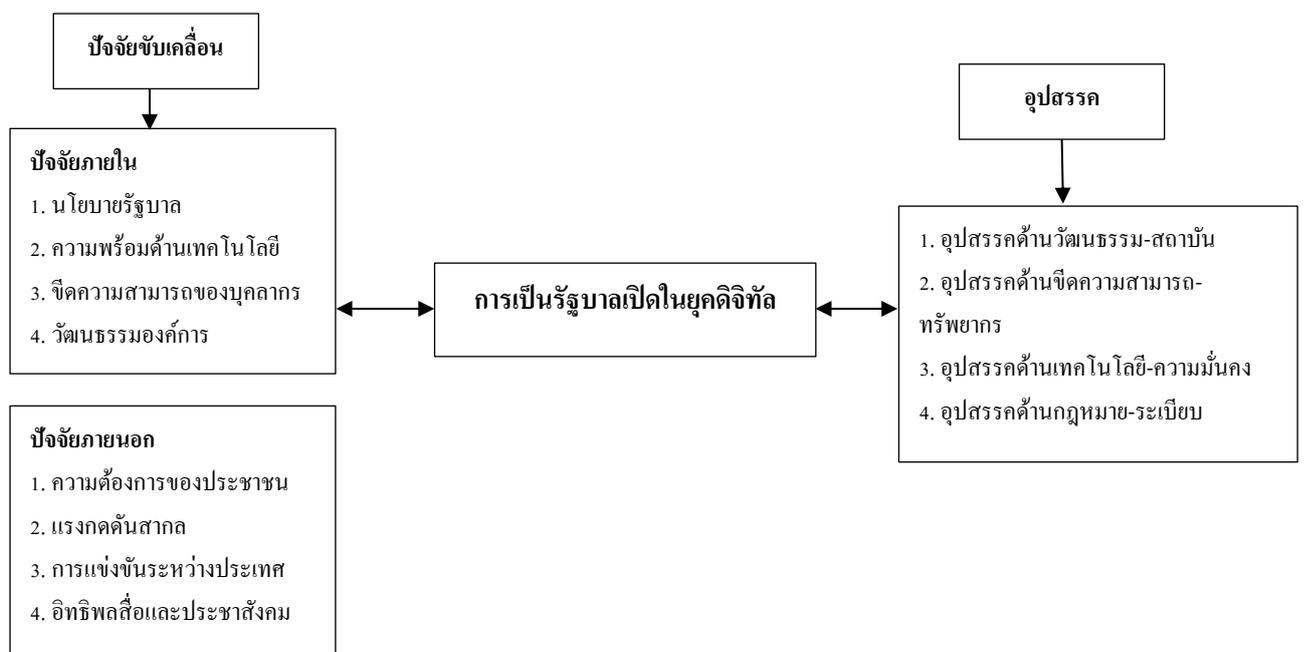
การศึกษาเกี่ยวกับรัฐบาลเปิดในบริบทของประเทศไทยยังมีค่อนข้างจำกัด แม้จะมีการศึกษาที่เกี่ยวข้องในหลายด้าน วรรณณกานต์ วงเวียน และคณะ (2567) ได้ศึกษาบทบาทของนวัตกรรมในการปฏิรูประบบราชการยุคดิจิทัล โดยเน้นความท้าทายและโอกาสในการใช้เทคโนโลยี แต่ยังไม่ได้เชื่อมโยงโดยตรงกับแนวคิดรัฐบาลเปิด บุญเชื้อ เพชรไทยและคณะ (2565) ได้ศึกษาระบบสารสนเทศเพื่อการจัดการภาครัฐแนวใหม่ แต่เน้นไปที่ประสิทธิภาพการบริการมากกว่าความโปร่งใสและการมีส่วนร่วม

สมคิด พุ่มทุเรียน และคณะ (2565) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมทางการเมืองของพลเมืองไทยในยุคดิจิทัล แต่ยังไม่ได้อธิบายปัจจัยขับเคลื่อนและอุปสรรคอย่างครอบคลุม นอกจากนี้ การศึกษาของสถาบัน

ไอริน โรจนรัักษ์ และ ธัญพิชชา สามารถ

พระปกเกล้า (2564) ได้ประเมินความก้าวหน้าของการพัฒนารัฐบาลเปิดในประเทศไทย แต่ยังคงขาดการวิเคราะห์เชิงลึกเกี่ยวกับบทบาทของเทคโนโลยีดิจิทัล

จากการทบทวนวรรณกรรม พบว่ายังมีช่องว่างทางวิชาการที่สำคัญในการศึกษารัฐบาลเปิดในยุคดิจิทัล โดยเฉพาะในบริบทของประเทศกำลังพัฒนา *ประการแรก* ยังขาดการศึกษาที่บูรณาการทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงองค์การ ทฤษฎีสถาบันนิยม และทฤษฎีการแพร่กระจายนวัตกรรมเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ *ประการที่สอง* การศึกษาส่วนใหญ่มักเน้นไปที่ผลลัพธ์ของการใช้เทคโนโลยี แต่ขาดการวิเคราะห์เชิงลึกเกี่ยวกับกระบวนการและปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จหรือล้มเหลว *ประการที่สาม* ยังขาดการศึกษาที่ชี้ให้เห็นถึงความซับซ้อนของความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่าง ๆ และการที่ปัจจัยเหล่านี้มีอิทธิพลต่อกันและกันอย่างไร การศึกษานี้จึงมุ่งเน้นการเติมเต็มช่องว่างทางวิชาการเหล่านี้ โดยการพัฒนากรอบแนวคิดแบบบูรณาการที่สามารถอธิบายพลวัตของการเปลี่ยนผ่านไปสู่รัฐบาลเปิดในยุคดิจิทัลได้อย่างครอบคลุมและลึกซึ้ง

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ที่มา: ผู้วิจัยสังเคราะห์ขึ้น

วิธีการวิจัยหรือระเบียบวิธีการวิจัย

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยหลายแนวทาง ได้แก่ การศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการศึกษากรณีศึกษา เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมและสามารถตรวจสอบความถูกต้องได้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล

1.1 การศึกษาเอกสาร (Documentary Study) ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากแหล่งต่าง ๆ ได้แก่ วารสารวิชาการ รายงานวิจัย เอกสารนโยบาย กฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งเอกสารจากองค์การระหว่างประเทศ

1.2 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 45 คน ประกอบด้วย ผู้บริหารระดับสูงในหน่วยงานภาครัฐ จำนวน 15 คน นักวิชาการด้านรัฐประศาสนศาสตร์และเทคโนโลยีสารสนเทศ จำนวน 10 คน ตัวแทนภาคประชาสังคมและสื่อมวลชน จำนวน 10 คน และผู้เชี่ยวชาญด้านเทคโนโลยีดิจิทัลภาครัฐ จำนวน 10 คน เนื่องจากการศึกษานี้ต้องการความหลากหลายของข้อมูลในระดับปฏิบัติการที่แตกต่างกัน โดยพบว่าข้อมูลเริ่มอึดอัดตัวที่ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 38 (Hennink et al., 2017) และการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลเชิงคุณภาพใช้วิธีการการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation)

1.3 การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) โดยจัดการสนทนากลุ่มย่อย 4 กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มข้าราชการระดับปฏิบัติการ 2 กลุ่ม (กลุ่มละ 8-10 คน) และกลุ่มประชาชนผู้ใช้บริการภาครัฐ 2 กลุ่ม (กลุ่มละ 8-10 คน)

1.4 การศึกษากรณีศึกษา (Case Study) โดยเลือกศึกษากรณีศึกษาจากหน่วยงานภาครัฐที่มีความโดดเด่นในการนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้เพื่อสร้างความโปร่งใสและการมีส่วนร่วม จำนวน 3 หน่วยงาน ได้แก่ สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ (ป.ป.ช.) กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย และเทศบาลนครเชียงใหม่

2. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และการวิเคราะห์เชิงธีม (Thematic Analysis) โดยมีขั้นตอน ได้แก่ การเตรียมข้อมูล โดยถอดเทปการสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม จัดระบบข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ การสร้างรหัส โดยกำหนดรหัสสำหรับประเด็นสำคัญต่าง ๆ ตามกรอบแนวคิดการวิจัย การจำแนกหมวดหมู่ โดยจัดกลุ่มข้อมูลตามธีมหลักและธีมย่อย การวิเคราะห์และตีความ โดยวิเคราะห์ความสัมพันธ์และรูปแบบของข้อมูล และการตรวจสอบความน่าเชื่อถือ โดยใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation)

ผลการศึกษา

จากการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม การศึกษาเอกสาร และการศึกษารณีศึกษา ผู้วิจัยพบว่า การเปลี่ยนผ่านจากรัฐบาลแบบดั้งเดิมที่มีลักษณะปิดบังข้อมูลไปสู่รัฐบาลเปิดที่เน้นความโปร่งใสและการมีส่วนร่วมของประชาชนในยุคดิจิทัลเป็นกระบวนการที่ซับซ้อนและได้รับอิทธิพลจากปัจจัยหลายประการที่มีความเชื่อมโยงกัน ผลการศึกษาสามารถนำเสนอตามวัตถุประสงค์การวิจัยได้ดังนี้

เมื่อพิจารณาถึงปัจจัยขับเคลื่อนที่ส่งเสริมการเป็นรัฐบาลเปิดในยุคดิจิทัลในบริบทของประเทศไทยตามวัตถุประสงค์ข้อแรก ผู้วิจัยพบว่า มีปัจจัยสำคัญ 5 ประการที่ทำหน้าที่เป็นแรงผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ปัจจัยแรกที่มีความสำคัญมากที่สุดคือ นโยบายของรัฐบาลในการส่งเสริมความโปร่งใสและการมีส่วนร่วม โดยการมีนโยบายที่ชัดเจนจากระดับผู้นำประเทศเป็นปัจจัยขับเคลื่อนพื้นฐานที่สุด โดยเฉพาะการออกแผนปฏิบัติการรัฐบาลเปิดของประเทศไทยและการกำหนดให้การเปิดเผยข้อมูลเป็นหนึ่งในตัวชี้วัดการประเมินผลการปฏิบัติราชการ ดังที่ผู้ให้ข้อมูลหลักท่านหนึ่งได้กล่าวว่า “นโยบายจากรัฐบาลเป็นเหมือนแรงผลักดันที่สำคัญ เพราะเมื่อมีนโยบายแล้ว หน่วยงานต่าง ๆ จะต้องปฏิบัติตาม และมีการติดตามประเมินผล ทำให้เกิดการขับเคลื่อนอย่างเป็นรูปธรรม”

ปัจจัยขับเคลื่อนที่สอง คือ ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร การพัฒนาของเทคโนโลยีโดยเฉพาะอินเทอร์เน็ตความเร็วสูง สมาร์ทโฟน และแพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ได้ทำให้การเข้าถึงข้อมูลและการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นไปได้ง่ายขึ้นอย่างมาก การพัฒนาระบบรัฐบาลอิเล็กทรอนิกส์และการให้บริการออนไลน์ต่าง ๆ เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของการนำเทคโนโลยีมาสนับสนุนการเป็นรัฐบาลเปิด เทคโนโลยีเหล่านี้ไม่เพียงแต่ช่วยให้การเปิดเผยข้อมูลเป็นไปได้อย่างรวดเร็วและกว้างขวาง แต่ยังสร้างช่องทางใหม่สำหรับการสื่อสารสองทางระหว่างรัฐกับประชาชนอีกด้วย

ปัจจัยขับเคลื่อนที่สาม เกิดจากความต้องการของประชาชนในการเข้าถึงข้อมูลและการบริการประชาชนในยุคปัจจุบันมีระดับการศึกษาและความรู้ที่สูงขึ้น รวมทั้งมีความคาดหวังในการได้รับบริการที่รวดเร็วและสะดวกมากขึ้น การเรียกร้องให้รัฐเปิดเผยข้อมูลและให้ประชาชนมีส่วนร่วมมากขึ้นจึงเป็นแรงกดดันที่สำคัญที่มีอิทธิพลต่อการปฏิรูประบบราชการ ผู้ให้ข้อมูลหลายท่านได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมและความคาดหวังของประชาชนที่ต้องการความโปร่งใสและการตอบสนองที่รวดเร็วจากภาครัฐ นอกจากนี้แรงกดดันภายในประเทศแล้ว ปัจจัยขับเคลื่อนที่สี่มาจากแรงกดดันจากสังคมโลกและองค์การระหว่างประเทศ การที่ประเทศไทยเป็นสมาชิกของ Open Government Partnership (OGP) และความต้องการที่จะยกระดับการจัดอันดับด้านความโปร่งใสในเวทีโลกเป็นแรงกดดันภายนอกที่สำคัญในการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การเปรียบเทียบกับมาตรฐานสากลและการเรียนรู้จากประสบการณ์ของประเทศอื่นได้สร้างแรงจูงใจให้ภาครัฐไทยพัฒนาระบบความโปร่งใสและการมีส่วนร่วมให้ทัดเทียมกับระดับสากล

ปัจจัยขับเคลื่อนสุดท้าย คือ การแข่งขันในการให้บริการภาครัฐ การเปรียบเทียบประสิทธิภาพการให้บริการระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ รวมทั้งการเปรียบเทียบกับมาตรฐานสากลได้ทำให้เกิดการแข่งขันในการปรับปรุงและพัฒนาการให้บริการให้ดีขึ้น หน่วยงานที่ประสบความสำเร็จในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อสร้างความโปร่งใสและการมีส่วนร่วมได้กลายเป็นต้นแบบที่หน่วยงานอื่นต้องการเรียนรู้และปฏิบัติตาม การแข่งขันเชิงบวกนี้ช่วยยกระดับมาตรฐานการให้บริการภาครัฐโดยรวม

สำหรับวัตถุประสงค์ข้อที่สอง การวิเคราะห์อุปสรรคและความท้าทายในการเปลี่ยนผ่านสู่รัฐบาลเปิดในยุคดิจิทัลของหน่วยงานภาครัฐไทย ผู้วิจัยพบว่า มีอุปสรรคสำคัญ 4 ประการที่ยังคงเป็นข้อจำกัดต่อการพัฒนาอุปสรรคแรกและสำคัญที่สุดคือวัฒนธรรมองค์การภาครัฐที่ยึดติดกับความลับและลำดับชั้น วัฒนธรรมการทำงานแบบดั้งเดิมของภาครัฐไทยที่เน้นลำดับชั้น การรักษาความลับ และการหลีกเลี่ยงความเสี่ยงเป็นอุปสรรคสำคัญในการสร้างความโปร่งใส ผู้ให้ข้อมูลหลายท่านได้กล่าวถึงปัญหานี้ว่า "ข้าราชการหลายคนยังมีความกังวลว่า หากเปิดเผยข้อมูลแล้วจะเกิดปัญหาตามมาหรือไม่ จึงเลือกที่จะปิดเพื่อความปลอดภัยของตนเอง" ความกลัวต่อความรับผิดชอบและการถูกตรวจสอบได้สร้างแรงต้านทานต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญ

อุปสรรคที่สองคือข้อจำกัดด้านทักษะและความพร้อมของบุคลากร บุคลากรภาครัฐหลายคนยังขาดทักษะในการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและการสื่อสารกับประชาชนผ่านช่องทางออนไลน์ รวมทั้งความรู้เกี่ยวกับแนวคิดรัฐบาลเปิดและประโยชน์ที่จะได้รับ การขาดบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญด้านเทคโนโลยีสารสนเทศและการจัดการข้อมูลเป็นข้อจำกัดสำคัญที่ทำให้การนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติเป็นไปอย่างไม่เต็มประสิทธิภาพ นอกจากนี้ ความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนเกี่ยวกับแนวคิดรัฐบาลเปิดยังทำให้เกิดการต่อต้านหรือการปฏิบัติตามอย่างเป็นพิธีรีตองโดยไม่เข้าใจเจตนารมณ์ที่แท้จริง

อุปสรรคที่สามเกี่ยวข้องกับปัญหาด้านความมั่นคงปลอดภัยของข้อมูล ความกังวลเรื่องความปลอดภัยของข้อมูล โดยเฉพาะข้อมูลส่วนบุคคลและข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับความมั่นคงของชาติ เป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้หน่วยงานต่าง ๆ ระมัดระวังในการเปิดเผยข้อมูล การขาดมาตรฐานและระบบรักษาความปลอดภัยที่ชัดเจนทำให้เกิดความไม่มั่นใจและนำไปสู่ท่าทีระมัดระวังมากเกินไป ผู้ให้ข้อมูลจากหน่วยงานที่จัดการกับข้อมูลที่มีความอ่อนไหวได้กล่าวถึงความยากลำบากในการหาจุดสมดุลระหว่างความโปร่งใสกับความจำเป็นในการรักษาความปลอดภัยของข้อมูล

อุปสรรคสุดท้าย คือ กฎหมายและระเบียบที่ยังไม่เอื้อต่อการเป็นรัฐบาลเปิด แม้ว่าจะมีพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ แต่ยังมีกฎหมายและระเบียบอื่น ๆ ที่ขัดแย้งหรือไม่เอื้อต่อการเปิดเผยข้อมูล เช่น พระราชบัญญัติความลับทางราชการ ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการรักษาความปลอดภัยแห่งชาติ ที่มีขอบเขตกว้างและไม่ชัดเจน ความซ้ำซ้อนและความคลุมเครือของกฎหมายได้สร้างความสับสนและเป็นข้ออ้างในการไม่เปิดเผยข้อมูล นอกจากนี้ กระบวนการในการปรับปรุงกฎหมายยังมีความล่าช้าและไม่ทันกับการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีและความต้องการของสังคม

ในส่วนของวัตถุประสงค์ข้อที่สาม การศึกษากลไกและรูปแบบการนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้ในการสร้างความโปร่งใส การมีส่วนร่วมของประชาชน และความรับผิดชอบในภาครัฐไทย ผู้วิจัยพบว่าหน่วยงานภาครัฐได้พัฒนากลไกและรูปแบบที่หลากหลาย ด้านการเปิดเผยข้อมูลผ่านเทคโนโลยีดิจิทัล หน่วยงานภาครัฐได้พัฒนาช่องทางการเปิดเผยข้อมูลในรูปแบบต่างๆ ได้แก่ เว็บไซต์หลักของหน่วยงานที่มีหมวดเปิดเผยข้อมูล พอร์ทัลข้อมูลเปิดภาครัฐ (data.go.th) แอปพลิเคชันสำหรับสมาร์ทโฟน และสื่อสังคมออนไลน์ต่าง ๆ การพัฒนาช่องทางเหล่านี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลได้สะดวกและรวดเร็วมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยพบว่าคุณภาพและความสมบูรณ์ของข้อมูลที่เปิดเผยยังมีความแตกต่างกันมากระหว่างหน่วยงาน

สำหรับการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน หน่วยงานภาครัฐได้พัฒนาแพลตฟอร์มการมีส่วนร่วมออนไลน์หลายรูปแบบ รวมถึงระบบการรับฟังความคิดเห็นออนไลน์ การสำรวจความคิดเห็นผ่านเว็บไซต์ และการจัดประชุมสาธารณะผ่านระบบวิดีโอคอนเฟอเรนซ์ รูปแบบเหล่านี้ได้ช่วยขยายโอกาสในการมีส่วนร่วมของประชาชนที่อาจมีข้อจำกัดในการเดินทางหรือเวลา อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยพบว่าการมีส่วนร่วมผ่านช่องทางออนไลน์ยังคงมีข้อจำกัดในแง่ของการเข้าถึงสำหรับกลุ่มประชากรบางกลุ่ม และคุณภาพของการมีส่วนร่วมที่บางครั้งเป็นเพียงการปฏิบัติตามพิธีรีตองมากกว่าการเปิดโอกาสให้มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจอย่างแท้จริง

ด้านความรับผิดชอบและการตรวจสอบ หน่วยงานภาครัฐได้พัฒนาระบบติดตามและประเมินผลแบบดิจิทัล เช่น ระบบ Dashboard สำหรับแสดงผลการดำเนินงาน ระบบรายงานออนไลน์ และการใช้ Big Data ในการวิเคราะห์ประสิทธิภาพ ระบบเหล่านี้ได้ช่วยให้ประชาชนสามารถติดตามและตรวจสอบการทำงานของภาครัฐได้โดยตรงและต่อเนื่อง การใช้เทคโนโลยีในการติดตามผลการดำเนินงานยังช่วยสร้างแรงกดดันเชิงบวกให้หน่วยงานต่าง ๆ ปรับปรุงประสิทธิภาพการทำงาน

สำหรับวัตถุประสงค์ข้อสุดท้าย การวิเคราะห์ปฏิบัติการที่ดีและบทเรียนจากหน่วยงานภาครัฐไทยที่ประสบความสำเร็จในการเป็นรัฐบาลเปิดผ่านการใช้เทคโนโลยีดิจิทัล ผู้วิจัยได้ศึกษากรณีศึกษาจากสามหน่วยงานที่โดดเด่น กรณีแรกคือสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ (ป.ป.ช.) ซึ่งเป็นตัวอย่างที่ดีของการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการสร้างความโปร่งใส หน่วยงานนี้ได้พัฒนาระบบต่าง ๆ ที่หลากหลาย เช่น ระบบรับเรื่องร้องเรียนออนไลน์ที่ประชาชนสามารถแจ้งเบาะแสการทุจริตได้อย่างสะดวกและปลอดภัย ระบบตรวจสอบทรัพย์สินและหนี้สินของเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เปิดเผยต่อสาธารณะ แอปพลิเคชัน "NACC Connect" ที่ให้บริการข้อมูลและช่องทางการติดต่อที่หลากหลาย และการถ่ายทอดสดการประชุมคณะกรรมการผ่านอินเทอร์เน็ต ความสำเร็จของ ป.ป.ช. เกิดจากการมีวิสัยทัศน์ที่ชัดเจนในการใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือสร้างความโปร่งใส การได้รับการสนับสนุนจากผู้บริหารระดับสูง และการพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความสามารถในการใช้เทคโนโลยีอย่างต่อเนื่อง

กรณีศึกษาที่สอง คือ กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ซึ่งได้พัฒนาระบบบริการประชาชนออนไลน์ที่ครอบคลุมและมีประสิทธิภาพสูง หน่วยงานนี้ได้สร้างระบบทะเบียนราษฎรออนไลน์ที่ประชาชนสามารถตรวจสอบข้อมูลและขอเอกสารต่าง ๆ ได้ผ่านทางอินเทอร์เน็ต พัฒนาแอปพลิเคชัน "DOP eService" ที่รวมบริการต่าง ๆ ไว้ในที่เดียว ระบบการออกเอกสารสำคัญออนไลน์ที่ช่วยลดเวลาและความยุ่งยากในการเดินทางมาที่สำนักงาน และการให้บริการผ่าน LINE Official Account ที่เป็นช่องทางที่ประชาชนคุ้นเคยและใช้งานง่าย ผลจากการดำเนินงานทำให้ประชาชนสามารถเข้าถึงบริการได้สะดวกขึ้นอย่างมาก ลดการเดินทางมาที่สำนักงาน และยังช่วยลดขั้นตอนและระยะเวลาในการให้บริการ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้กรมการปกครองประสบความสำเร็จคือการมีแผนการดิจิทัลที่ชัดเจน การลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานด้านเทคโนโลยีอย่างเพียงพอ และการให้ความสำคัญกับการออกแบบระบบที่เน้นผู้ใช้เป็นศูนย์กลาง

กรณีศึกษาสุดท้ายคือ เทศบาลนครเชียงใหม่ ซึ่งเป็นตัวอย่างของการใช้เทคโนโลยีในการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับท้องถิ่น หน่วยงานนี้ได้พัฒนาระบบงบประมาณแบบมีส่วนร่วมออนไลน์ที่ประชาชนสามารถเสนอโครงการและลงคะแนนเลือกโครงการที่ต้องการให้ดำเนินการได้ แอปพลิเคชันรายงานปัญหาในพื้นที่ที่ประชาชนสามารถแจ้งปัญหาต่าง ๆ พร้อมแนบรูปถ่ายและพิกัดที่ตั้ง และติดตามความคืบหน้าในการแก้ไขได้แบบเรียลไทม์ ระบบการรับฟังความคิดเห็นสาธารณะออนไลน์สำหรับโครงการหรือข้อบัญญัติต่าง ๆ และการถ่ายทอดสดการประชุมสภาเทศบาลเพื่อให้ประชาชนสามารถติดตามการทำงานของผู้นำได้โดยตรง ความสำเร็จของเทศบาลนครเชียงใหม่เกิดจากการมีผู้นำที่มีวิสัยทัศน์และเปิดกว้างต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน การสร้างความเข้าใจและการยอมรับจากข้าราชการในองค์กร และการพัฒนาระบบที่ตอบสนองต่อความต้องการที่แท้จริงของประชาชน

จากการวิเคราะห์กรณีศึกษาทั้งสามหน่วยงาน ผู้วิจัยพบบทเรียนสำคัญหลายประการที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ ประการแรก ความสำเร็จของการเป็นรัฐบาลเปิดในยุคดิจิทัลต้องอาศัยความมุ่งมั่นและการสนับสนุนจากผู้นำองค์กรอย่างแท้จริง ไม่ใช่เพียงแค่การปฏิบัติตามนโยบายเท่านั้น ประการที่สอง การพัฒนาเทคโนโลยีต้องคำนึงถึงความต้องการและความสามารถของผู้ใช้งานทั้งเจ้าหน้าที่ของรัฐและประชาชน ระบบที่ซับซ้อนเกินไปหรือไม่เป็นมิตรกับผู้ใช้จะไม่ได้รับการใช้งานอย่างแพร่หลาย ประการที่สาม การสร้างการมีส่วนร่วมที่แท้จริงต้องมีกลไกที่ทำให้ประชาชนเห็นว่าความคิดเห็นของตนมีผลต่อการตัดสินใจ ไม่ใช่เพียงการรับฟังเพื่อเป็นพิธีรีตอง และประการสุดท้าย ความสำเร็จต้องอาศัยการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและการเรียนรู้จากผลป้อนกลับ ระบบที่ดีต้องสามารถปรับปรุงและพัฒนาให้ทันกับความต้องการที่เปลี่ยนแปลงไปได้

โดยสรุป ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าการเปลี่ยนผ่านสู่รัฐบาลเปิดในยุคดิจิทัลของประเทศไทยเป็นกระบวนการที่ซับซ้อนและต้องอาศัยการบูรณาการของปัจจัยหลายประการ แม้จะมีปัจจัยขับเคลื่อนที่สำคัญหลายประการ แต่ยังคงมีอุปสรรคที่ต้องเอาชนะ โดยเฉพาะในมิติของวัฒนธรรมองค์กรและความพร้อมของบุคลากร การศึกษากรณีตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จแสดงให้เห็นว่า ด้วยความมุ่งมั่นและ

การใช้กลยุทธ์ที่เหมาะสม หน่วยงานภาครัฐสามารถนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้ในการสร้างความโปร่งใส การมีส่วนร่วม และความรับผิดชอบได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผลการศึกษาเหล่านี้ได้ให้ข้อมูลสำคัญที่สามารถนำไปสู่การอภิปรายเชิงลึกเกี่ยวกับนัยทางทฤษฎีและการปฏิบัติของการเป็นรัฐบาลเปิดในยุคดิจิทัลต่อไป

อภิปรายผลการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้ได้นำเสนอความเข้าใจเกี่ยวกับพลวัตของการเปลี่ยนผ่านไปสู่รัฐบาลเปิดในยุคดิจิทัลผ่านเลนส์ของทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงองค์การและทฤษฎีการแพร่กระจายนวัตกรรม ผลการวิจัยเผยให้เห็นถึงความซับซ้อนของกระบวนการปฏิรูประบบราชการที่อาศัยการบูรณาการของปัจจัยหลายมิติ โดยเฉพาะกลไกการทำงานและปฏิบัติการที่ดีซึ่งเป็นหัวใจสำคัญในการขับเคลื่อนการเป็นรัฐบาลเปิดอย่างมีประสิทธิภาพ

กลไกการทำงานของรัฐบาลเปิดในยุคดิจิทัล

ผลการศึกษาพบว่ากลไกสำคัญในการขับเคลื่อนรัฐบาลเปิดประกอบด้วยสามมิติที่เชื่อมโยงกัน ได้แก่ กลไกเชิงโครงสร้างสถาบัน กลไกเชิงเทคโนโลยี และกลไกเชิงพฤติกรรมและวัฒนธรรม กลไกเหล่านี้สอดคล้องกับทฤษฎีสถาบันนิยมใหม่ของ March และ Olsen (1989) ที่เน้นว่าการเปลี่ยนแปลงในองค์การภาครัฐต้องอาศัยการปรับเปลี่ยนทั้งในระดับโครงสร้าง กฎเกณฑ์ และค่านิยมองค์การ กลไกเชิงโครงสร้างสถาบันรวมถึงการจัดตั้งหน่วยงานกลางเพื่อขับเคลื่อนนโยบาย การกำหนดตัวชี้วัดความโปร่งใสในระบบประเมินผล และการปรับปรุงกฎหมายให้เอื้อต่อการเปิดเผยข้อมูล ซึ่งทำหน้าที่เป็น "กฎเกณฑ์เชิงบังคับ" ตามแนวคิดของ Scott (2014) กลไกเชิงเทคโนโลยีประกอบด้วยระบบข้อมูลเปิด ระบบการมีส่วนร่วมออนไลน์ และระบบติดตามประเมินผลแบบเรียลไทม์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการสร้างสรรคทางสังคมของเทคโนโลยีของ Bijker และ Pinch (1987) ที่เน้นว่าเทคโนโลยีต้องได้รับการออกแบบและนำไปใช้ในบริบทที่เหมาะสม กลไกสุดท้ายคือกลไกเชิงพฤติกรรมและวัฒนธรรม รวมถึงการสร้าง ความเข้าใจและการยอมรับจากบุคลากร การพัฒนาทักษะดิจิทัลอย่างต่อเนื่อง และการสร้างวัฒนธรรมองค์การที่เปิดกว้าง ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงองค์การของ Kotter (1996)

การปฏิบัติที่ดี (Best Practices) จากกรณีศึกษา

การวิเคราะห์ปฏิบัติการที่ดีจากกรณีศึกษาทั้งสามหน่วยงานเผยให้เห็นหลักการสำคัญหกประการ ประการแรกคือการมีภาวะผู้นำเชิงวิสัยทัศน์และการมีส่วนร่วม ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีของ Kotter (1996) ทั้งสามหน่วยงานที่ประสบความสำเร็จมีผู้นำที่มีความมุ่งมั่นอย่างแท้จริงต่อการสร้างความโปร่งใสและสามารถสร้างความเข้าใจให้บุคลากรเห็นว่าการเป็นรัฐบาลเปิดเป็นโอกาสในการพัฒนาองค์การ ประการที่สองคือการพัฒนาระบบที่เน้นผู้ใช้เป็นศูนย์กลางและการออกแบบร่วม ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีการยอมรับเทคโนโลยีของ Venkatesh et al. (2003) กรมการปกครองแสดงให้เห็นความสำคัญของการออกแบบที่คำนึงถึงความต้องการของผู้ใช้และการมีช่องทางติดต่อที่หลากหลาย ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ van Dijk

(2020) เกี่ยวกับการลดช่องว่างดิจิทัล ประการที่สามคือการสร้างกลไกการมีส่วนร่วมที่มีผลกระทบจริง ซึ่งทำทาบ้นใดการมีส่วนร่วมแบบดั้งเดิมของ Arnstein (1969) และสอดคล้องกับแนวคิดของ Pretty (1995) เทศบาลนครเชียงใหม่แสดงให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมที่ประสบความสำเร็จต้องมีกลไกที่ทำให้ประชาชนเห็นผลจริง เช่น ระบบงบประมาณแบบมีส่วนร่วมที่โครงการที่ได้รับคะแนนสูงสุดได้รับการจัดสรรงบประมาณจริง ประการที่สี่คือการพัฒนาระบบความโปร่งใสแบบเชิงรุกและครอบคลุม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดรัฐบาลเปิดของ Obama (2009) สำนักงาน ป.ป.ช. แสดงให้เห็นการเปิดเผยข้อมูลอย่างเชิงรุก เช่น การเปิดเผยข้อมูลทรัพย์สินของเจ้าหน้าที่รัฐในรูปแบบที่ค้นหาได้ง่ายและข้อมูลอยู่ในรูปแบบที่นำไปใช้ประโยชน์ได้ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการข้อมูลเปิดของ Zuiderwijk และ Janssen (2014) ประการที่ห้าคือการสร้างระบบการเรียนรู้และปรับตัวอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีขีดความสามารถขององค์กรของ Teece et al. (1997) ทั้งสามหน่วยงานมีกลไกการรับฟังความคิดเห็นจากผู้ใช้และนำมาปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง และประการสุดท้ายคือการสร้างพันธมิตรและความร่วมมือข้ามภาคส่วน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ António et al. (2023) หน่วยงานที่ประสบความสำเร็จมีความร่วมมือกับสถาบันการศึกษา องค์กรภาคประชาสังคม และภาคเอกชน ซึ่งช่วยเสริมสร้างขีดความสามารถและความน่าเชื่อถือ

การวิเคราะห์ปัจจัยขับเคลื่อนและอุปสรรคในบริบททฤษฎี

ปัจจัยขับเคลื่อนที่พบสะท้อนความสำคัญของปัจจัยภายในที่สอดคล้องกับทฤษฎีสถาบันนิยมใหม่ ของ March และ Olsen (1989) โดยเฉพาะนโยบายของรัฐบาลที่สร้างแรงกดดันเชิงสถาบันตามแนวคิดของ Scott (2014) อย่างไรก็ตาม การศึกษาพบความแตกต่างจากงานของ DiMaggio และ Powell (1983) โดยการเป็นรัฐบาลเปิดในบริบทไทยไม่ได้เกิดจากการเลียนแบบประเทศอื่นเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการตอบสนองต่อความต้องการภายในประเทศด้วย พลวัตของปัจจัยภายนอกสอดคล้องกับทฤษฎีการตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อมของ Lawrence และ Lorsch (1967) และทฤษฎีการพึ่งพาทรัพยากรของ Pfeffer และ Salancik (1978)

อุปสรรคด้านวัฒนธรรมองค์กรสอดคล้องกับทฤษฎีความต้านทานการเปลี่ยนแปลงของ Kotter และ Schlesinger (1979) และแนวคิด "กลไกป้องกันตัว" ของ Argyris (1990) วัฒนธรรมลำดับชั้นที่เข้มแข็งได้สร้าง "สถาบันความคิด" ตามที่ Douglas (1986) เสนอ ซึ่งทำให้การเปิดเผยข้อมูลถูกมองว่าเป็นการทำทาบต่ออำนาจของระบบราชการแบบเดิม อุปสรรคด้านบุคลากรและเทคโนโลยีสามารถอธิบายได้ด้วยทฤษฎีขีดความสามารถขององค์กรของ Teece et al. (1997) และแนวคิดของ Barney (1991) เกี่ยวกับทรัพยากรที่มีคุณค่า

บทบาทของเทคโนโลยีดิจิทัลและความซับซ้อนของการมีส่วนร่วม

ผลการวิจัยทำทาบทฤษฎีกำหนดนิยามเทคโนโลยี โดยพบว่าเทคโนโลยีดิจิทัลมีบทบาทเป็น "เครื่องมือสนับสนุน" มากกว่า "ตัวขับเคลื่อนหลัก" ซึ่งสนับสนุนทฤษฎีการสร้างสรรคทางสังคมของเทคโนโลยีของ Bijker และ Pinch (1987) และแนวคิด "การปฏิบัติในการใช้เทคโนโลยี" ของ Orlikowski

(2000) ความสำเร็จขึ้นอยู่กับจัดการเปลี่ยนแปลงมากกว่าคุณลักษณะของเทคโนโลยี การวิเคราะห์การมีส่วนร่วมผ่านเทคโนโลยีดิจิทัลเผยให้เห็นความซับซ้อนที่เกินกว่าบันไดการมีส่วนร่วมของ Arnstein (1969) การศึกษาพบว่าแม้จะมีเทคโนโลยี แต่การมีส่วนร่วมที่แท้จริงยังถูกจำกัดโดยปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจ ซึ่งสะท้อนคำเตือนของ Morozov (2011) เกี่ยวกับ "อคติทางเทคโนโลยี" และแนวคิด "ช่องว่างดิจิทัล" ของ van Dijk (2020)

การสังเคราะห์เชิงทฤษฎีและนัยสำคัญ

ผลการวิจัยสนับสนุน โมเดลการเปลี่ยนแปลงของ Kotter (1996) แต่พบว่าในบริบทของประเทศกำลังพัฒนา การสร้างพันธมิตรต้องครอบคลุมผู้มีส่วนได้เสียภายนอกองค์กรมากกว่าที่ Kotter เสนอ นอกจากนี้ กระบวนการเปลี่ยนแปลงไม่ใช่กระบวนการเชิงเส้นแต่เป็นกระบวนการแบบวนซ้ำ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Pettigrew (1987) การศึกษานี้เสริมทฤษฎีการแพร่กระจายนวัตกรรมของ Rogers (2003) โดยเสนอให้เพิ่มปัจจัย "ความเข้ากันได้ทางสถาบัน" เป็นตัวแปรสำคัญในการอธิบายความสำเร็จของการยอมรับนวัตกรรมในภาครัฐ

การศึกษานี้มีส่วนร่วมในการพัฒนาทฤษฎีรัฐประศาสนศาสตร์ในยุคดิจิทัลในสามประการสำคัญ ได้แก่ การเสนอกรอบแนวคิดแบบบูรณาการ การชี้ให้เห็นความสำคัญของกลไกและปฏิบัติการที่ดีในการนำทฤษฎีสู่การปฏิบัติ และการเสนอแนวคิด "รัฐบาลเปิดแบบปรับตัว" (Adaptive Open Government) ที่เน้นความสามารถในการปรับตัวต่อบริบทท้องถิ่นมากกว่าการนำแบบอย่างจากต่างประเทศมาใช้โดยตรง

โดยสรุป การเปลี่ยนผ่านสู่รัฐบาลเปิดในยุคดิจิทัลต้องอาศัยการบูรณาการระหว่างการพัฒนาเชิงโครงสร้าง การพัฒนากลไกการทำงาน การสร้างปฏิบัติการที่ดี และการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมองค์กร ปฏิบัติการที่ดีจากกรณีศึกษาแสดงให้เห็นว่าด้วยกลไกที่เหมาะสมและการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง การเป็นรัฐบาลเปิดสามารถบรรลุผลสำเร็จได้อย่างเป็นรูปธรรม การศึกษานี้หวังว่าจะเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างองค์ความรู้และแนวทางปฏิบัติที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนารัฐบาลเปิดในประเทศไทยและประเทศกำลังพัฒนาอื่น ๆ ในภูมิภาค

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 การพัฒนาแผนยุทธศาสตร์การเป็นรัฐบาลเปิดที่สมบูรณ์

รัฐบาลควรจัดทำแผนยุทธศาสตร์การเป็นรัฐบาลเปิดระยะยาวที่มีเป้าหมายชัดเจน มีการกำหนดตัวชี้วัดความสำเร็จ และมีกลไกการติดตามประเมินผล โดยแผนดังกล่าวต้องครอบคลุมทั้งด้านการเปิดเผยข้อมูล การมีส่วนร่วม และความรับผิดชอบ

1.2 การปรับปรุงกฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้อง

ควรมีการทบทวนและปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้องให้สอดคล้องกับแนวคิกรัฐบาลเปิด โดยเฉพาะการปรับปรุงพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น และการจัดทำกฎหมายคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลที่ครอบคลุม

1.3 การจัดตั้งหน่วยงานกลางในการขับเคลื่อน

ควรจัดตั้งหน่วยงานกลางที่มีอำนาจหน้าที่ในการขับเคลื่อนนโยบายรัฐบาลเปิดอย่างเป็นระบบ มีการประสานงานระหว่างหน่วยงาน และมีอำนาจในการติดตามประเมินผล

2. ข้อเสนอแนะด้านการพัฒนาบุคลากร

2.1 การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรม

ควรพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมเกี่ยวกับแนวคิกรัฐบาลเปิดและการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลสำหรับข้าราชการทุกระดับ โดยเน้นทั้งความรู้ ทักษะ และการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ

2.2 การสร้างระบบจูงใจ

ควรมีการปรับปรุงระบบการประเมินผลการปฏิบัติงานให้รวมตัวชี้วัดด้านความโปร่งใสและการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อสร้างแรงจูงใจให้ข้าราชการให้ความสำคัญกับการเป็นรัฐบาลเปิด

3. ข้อเสนอแนะด้านเทคโนโลยี

3.1 การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านเทคโนโลยี

รัฐบาลควรลงทุนในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านเทคโนโลยีที่สนับสนุนการเป็นรัฐบาลเปิด เช่น ระบบ Cloud Computing ระบบความปลอดภัยของข้อมูล และระบบการจัดการข้อมูลขนาดใหญ่

3.2 การพัฒนามาตรฐานและแนวปฏิบัติ

ควรจัดทำมาตรฐานและแนวปฏิบัติที่ดีเกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการสร้างรัฐบาลเปิด รวมทั้งแนวทางการรักษาความปลอดภัยของข้อมูล

4. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยต่อไป

4.1 การศึกษาผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมองค์การภาครัฐจากการเปิดสู่การเปิด

จากข้อค้นพบว่ากลไกเชิงพฤติกรรมและวัฒนธรรมมีบทบาทสำคัญ แต่การศึกษาค้นคว้านี้ยังไม่ได้เจาะลึกถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมองค์การ ควรศึกษาเชิงลึกกับข้าราชการในหน่วยงานที่ประสบความสำเร็จและหน่วยงานที่ยังประสบปัญหา เพื่อเปรียบเทียบว่ากระบวนการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างไร ใช้เวลานานเท่าใด และมีปัจจัยอะไรที่เร่งหรือชะลอการเปลี่ยนแปลง

4.2 การศึกษาผลกระทบของการมีส่วนร่วมผ่านช่องทางดิจิทัลต่อคุณภาพของนโยบายสาธารณะ

จากข้อค้นพบว่าการสร้างกลไกการมีส่วนร่วมที่มีผลกระทบจริงเป็นปฏิบัติการที่ดี แต่ยังไม่สามารถวิเคราะห์เชิงลึกว่าส่งผลต่อคุณภาพของนโยบายอย่างไร ควรศึกษากับประชาชนที่เข้าร่วมกระบวนการต่าง ๆ

เช่น ระบบงบประมาณแบบมีส่วนร่วมของเทศบาลนครเชียงใหม่ เพื่อวิเคราะห์ว่าการมีส่วนร่วมส่งผลต่อคุณภาพของโครงการอย่างไร ประชาชนมีความพึงพอใจมากน้อยเพียงใด และเต็มใจเข้าร่วมอย่างต่อเนื่องหรือไม่ เพราะเหตุใด

3. การศึกษากระบวนการออกแบบร่วม (Co-Design Process) ในการพัฒนาระบบดิจิทัลสำหรับรัฐบาลเปิด

จากข้อค้นพบว่าการพัฒนาระบบที่เน้นผู้ใช้เป็นศูนย์กลางเป็นปฏิบัติการที่ดี แต่ยังไม่มีการศึกษาว่ากระบวนการออกแบบร่วมควรดำเนินการอย่างไร ควรศึกษากับทีมพัฒนาระบบในหน่วยงานที่ประสบความสำเร็จ เช่น กรมการปกครอง เพื่อวิเคราะห์ว่าพัฒนาระบบโดยใช้กระบวนการออกแบบร่วมอย่างไร มีผู้มีส่วนได้เสียกลุ่มใดเข้าร่วม ใช้เครื่องมือและวิธีการใด และเผชิญความท้าทายอะไร

4. การศึกษารูปแบบและกลไกความร่วมมือข้ามภาคส่วนในการขับเคลื่อนรัฐบาลเปิด

จากข้อค้นพบว่าการสร้างพันธมิตรข้ามภาคส่วนเป็นปฏิบัติการที่ดี แต่ยังไม่ได้วิเคราะห์ว่าควรมีรูปแบบและกลไกอย่างไร ควรศึกษากับหน่วยงานภาครัฐ สถาบันการศึกษา องค์กรภาคประชาสังคม และภาคเอกชนที่มีความร่วมมือกัน เช่น กรมการปกครองเทศบาลนครเชียงใหม่ เพื่อวิเคราะห์ว่าความร่วมมือเกิดขึ้นได้อย่างไร มีกลไกการทำงานร่วมกันอย่างไร แต่ละฝ่ายมีบทบาทและได้ประโยชน์อะไร

5. การศึกษาเปรียบเทียบข้ามประเทศในภูมิภาคอาเซียนเกี่ยวกับกลไกและปฏิบัติการที่ดี

จากข้อจำกัดว่าการศึกษาในบริบทของประเทศไทยเท่านั้น ควรศึกษาเปรียบเทียบกับหน่วยงานภาครัฐในประเทศอาเซียน โดยเปรียบเทียบประเทศไทยกับสิงคโปร์ มาเลเซีย และอินโดนีเซีย เพื่อระบุว่ากลไกและปฏิบัติการที่ดีสามารถประยุกต์ใช้ในบริบทอื่นอย่างไร ควรปรับเปลี่ยนอย่างไร

6. การศึกษาผลกระทบระยะยาวของการเป็นรัฐบาลเปิดต่อการพัฒนาประชาธิปไตยและความเชื่อมั่นของประชาชน

จากข้อจำกัดว่าการศึกษาเป็นการศึกษา ณ จุดเวลาหนึ่ง ควรศึกษาผลกระทบระยะยาวกับประชาชนและผู้มีส่วนได้เสียในหน่วยงานที่ดำเนินการเป็นรัฐบาลเปิดมานาน เพื่อประเมินว่าส่งผลต่อทัศนคติและพฤติกรรมของประชาชน ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน และการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างไร

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้รับจากงานวิจัย

1. กรอบแนวคิดแบบบูรณาการสำหรับการศึกษารัฐบาลเปิดในยุคดิจิทัล

การวิจัยได้พัฒนากรอบแนวคิดใหม่ที่บูรณาการทฤษฎีสถาบันนิยมใหม่ ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงองค์กร และทฤษฎีการแพร่กระจายนวัตกรรมเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ กรอบแนวคิดนี้แสดงให้เห็นว่าความสำเร็จของการเป็นรัฐบาลเปิดไม่ได้ขึ้นอยู่กับปัจจัยเดียว แต่เกิดจากการบูรณาการของปัจจัยในหลายมิติ ได้แก่ มิติสถาบัน (Institutional Dimension) ที่ประกอบด้วยนโยบาย กฎหมาย และโครงสร้างองค์กร

มิติเทคโนโลยี (Technological Dimension) ที่ครอบคลุม โครงสร้างพื้นฐานดิจิทัล ระบบสารสนเทศ และแพลตฟอร์มการมีส่วนร่วม มิติทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource Dimension) ที่เกี่ยวข้องกับความรู้ ทักษะ และทัศนคติของบุคลากร และมิติวัฒนธรรมองค์กร (Organizational Culture Dimension) ที่สะท้อนค่านิยม บรรทัดฐาน และแนวปฏิบัติที่ฝังลึกในองค์กร กรอบแนวคิดนี้มีประโยชน์ในการอธิบายความซับซ้อนของ กระบวนการปฏิรูประบบราชการและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการศึกษาบริบทอื่น ๆ ได้

2. แนวคิด "รัฐบาลเปิดแบบปรับตัว" (Adaptive Open Government)

การศึกษาได้นำเสนอแนวคิดใหม่เรื่อง "รัฐบาลเปิดแบบปรับตัว" ที่เน้นความสำคัญของการ ปรับแต่งแนวทางการเป็นรัฐบาลเปิดให้สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น แนวคิดนี้ท้าทายมุมมองแบบ "สากล นิยม" (Universalism) ที่มักพบในวรรณกรรมรัฐบาลเปิดซึ่งมักถือว่าแบบอย่างจากประเทศพัฒนาแล้ว สามารถนำมาใช้ได้โดยตรงในทุกบริบท ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่า ความสำเร็จของการเป็นรัฐบาลเปิดใน ประเทศกำลังพัฒนาต้องคำนึงถึงปัจจัยเฉพาะของแต่ละบริบท เช่น วัฒนธรรมการเมืองการปกครอง ลักษณะ ของระบบราชการ ระดับการพัฒนา โครงสร้างพื้นฐานดิจิทัล และความพร้อมของประชาชน การปรับตัวนี้ ไม่ได้หมายถึงการลดทอนมาตรฐาน แต่เป็นการหาแนวทางที่เหมาะสมในการบรรลุเป้าหมายเดียวกันภายใต้ เงื่อนไขที่แตกต่างกัน

3. บทบาทของเทคโนโลยีดิจิทัลในฐานะ "เครื่องมืออำนวยความสะดวก" มากกว่า "ตัวกำหนดการเปลี่ยนแปลง"

การวิจัยได้ชี้แจงบทบาทของเทคโนโลยีดิจิทัลอย่างชัดเจนว่า เทคโนโลยีเป็น "เครื่องมืออำนวยความสะดวก" (Enabling Tool) มากกว่าการเป็น "ตัวกำหนดการเปลี่ยนแปลง" (Determinant) ผลการศึกษา สนับสนุนทฤษฎีการสร้างสรรคทางสังคมของเทคโนโลยี (Social Construction of Technology) โดยแสดง ให้เห็นว่า ผลกระทบของเทคโนโลยีขึ้นอยู่กับวิธีการที่องค์กรนำมาใช้และบริบทที่เทคโนโลยีถูกนำไปใช้ การมีเทคโนโลยีที่ทันสมัยเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอที่จะสร้างความโปร่งใสและการมีส่วนร่วมที่แท้จริง หากไม่มีการเปลี่ยนแปลงในมิติอื่น ๆ ด้วย โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมองค์กรและความพร้อม ของบุคลากร ข้อค้นพบนี้มีนัยสำคัญต่อนโยบายการพัฒนารัฐบาลดิจิทัลที่ไม่ควรเน้นแต่เพียงการลงทุนด้าน เทคโนโลยีเท่านั้น

4. พลวัตของความต้านทานการเปลี่ยนแปลงในบริบทวัฒนธรรมไทย

การศึกษาได้เปิดเผยลักษณะเฉพาะของความต้านทานการเปลี่ยนแปลงในระบบราชการไทยที่มี รากฐานมาจาก "สถาบันความคิด" (Institutions of Thought) ที่ฝังลึกในวัฒนธรรมองค์กร ความต้านทานนี้ ไม่ได้เป็นเพียงการต่อต้านอย่างเปิดเผย แต่มักปรากฏในรูปแบบของ "การปฏิบัติตามอย่างเป็นพิธีรีตอง" (Ceremonial Compliance) ที่องค์กรทำตามนโยบายในเชิงสัญลักษณ์โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงแก่นแท้ของ การทำงาน การค้นพบนี้ขยายความเข้าใจเกี่ยวกับทฤษฎีความต้านทานการเปลี่ยนแปลงในบริบทเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ที่มีลักษณะแตกต่างจากบริบทตะวันตกที่ทฤษฎีส่วนใหญ่ได้รับการพัฒนาขึ้นมา

5. ความเชื่อมโยงระหว่างปัจจัยขับเคลื่อนและอุปสรรคในลักษณะแบบพลวัต

การวิจัยได้แสดงให้เห็นว่า ปัจจัยขับเคลื่อนและอุปสรรคของการเป็นรัฐบาลเปิดไม่ได้เป็นสิ่งที่แยกจากกัน แต่มีความเชื่อมโยงและมีอิทธิพลต่อกันและกันอย่างพลวัต ตัวอย่างเช่น นโยบายของรัฐบาลที่เป็นปัจจัยขับเคลื่อนอาจกลายเป็นอุปสรรคได้หากมีการบังคับใช้อย่างเคร่งครัดเกินไปโดยไม่คำนึงถึงความพร้อมของหน่วยงาน ในทางกลับกัน อุปสรรคเช่นความกังวลเรื่องความมั่นคงปลอดภัยของข้อมูลอาจกลายเป็นแรงผลักดันให้เกิดการพัฒนามาตรฐานและระบบรักษาความปลอดภัยที่ดีขึ้น ความเข้าใจนี้ช่วยให้สามารถออกแบบกลยุทธ์การจัดการเปลี่ยนแปลงที่สมดุลและมีประสิทธิภาพมากขึ้น

6. แนวทางการสร้างการมีส่วนร่วมแบบไฮบริดในยุคดิจิทัล

การวิจัยได้นำเสนอรูปแบบใหม่ของการมีส่วนร่วมของประชาชนที่เรียกว่า "การมีส่วนร่วมแบบไฮบริด" (Hybrid Participation) ที่ผสมผสานระหว่างช่องทางดั้งเดิม เช่น การประชุมสาธารณะ กับช่องทางดิจิทัล เช่น แพลตฟอร์มออนไลน์และสื่อสังคมออนไลน์ การศึกษาพบว่า การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพียงอย่างเดียวไม่สามารถทดแทนการมีส่วนร่วมแบบดั้งเดิมได้อย่างสมบูรณ์ เนื่องจากกลุ่มประชากรบางกลุ่มยังคงมีข้อจำกัดในการเข้าถึงหรือทักษะในการใช้เทคโนโลยี การผสมผสานช่องทางต่าง ๆ จึงเป็นวิธีที่มีประสิทธิภาพในการสร้างการมีส่วนร่วมที่ครอบคลุมและเท่าเทียม ข้อค้นพบนี้เสนอแนวทางใหม่ในการออกแบบกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในยุคดิจิทัลที่คำนึงถึงความหลากหลายของประชากรและบริบทสังคม

7. กลไกการเชื่อมโยงระหว่างระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการ

การวิจัยได้เปิดเผยช่องว่างที่สำคัญระหว่างนโยบายในระดับมหภาคกับการปฏิบัติในระดับจุลภาค และได้เสนอกลไกในการเชื่อมโยงทั้งสองระดับ การศึกษาพบว่า อุปสรรคในการดำเนินการของนโยบายรัฐบาลเปิดมักเกิดจากการขาดกลไกที่มีประสิทธิภาพในการแปลงนโยบายระดับสูงไปสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม กลไกที่สำคัญรวมถึง การมีหน่วยงานกลางที่ทำหน้าที่ประสานงาน การจัดทำแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจน การให้การสนับสนุนด้านทรัพยากรและความรู้ และการสร้างระบบติดตามประเมินผลที่สอดคล้องกับบริบทของแต่ละหน่วยงาน ความรู้นี้มีประโยชน์ต่อการออกแบบและดำเนินการปฏิรูประบบราชการให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

การวิจัยนี้ไม่เพียงแต่สร้างความรู้ใหม่ทางทฤษฎีเท่านั้น แต่ยังนำเสนอความรู้เชิงปฏิบัติที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนานโยบายและกลยุทธ์การเป็นรัฐบาลเปิดในประเทศไทยและประเทศกำลังพัฒนาอื่น ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยนี้ยังเปิดทิศทางใหม่สำหรับการศึกษาวิจัยในอนาคตที่ควรเจาะลึกในประเด็นต่าง ๆ เช่น การศึกษาเปรียบเทียบข้ามประเทศ การติดตามผลกระทบระยะยาว และการพัฒนาเครื่องมือวัดความสำเร็จของการเป็นรัฐบาลเปิดที่เหมาะสมกับประเทศไทย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- บุญชื้อ เพชรไทย, กนกวรรณ ศรีมณี, ญานิสยา ยอดสิน และ โชติ บดีรัฐ. (2565). ระบบสารสนเทศเพื่อการจัดการภาครัฐแนวใหม่. *Journal of Roi Kaensarn Academi*, 7(3), 359-372.
- วรรณณกานต์ วงเวียน, ทิพย์อักษร บุญบุตร, ถัดดาวรรณ ตะวงษ์, ณิชชา หาวงค์, วรรณิสรา ชันธุ์สอน และ วาสนา ละครสิงห์. (2567). บทบาทของนวัตกรรมในการปฏิรูประบบราชการยุคดิจิทัล. *วารสารการบริหารจัดการและการพัฒนาที่ยั่งยืน*, 2(3), 702-718.
- สถาบันพระปกเกล้า. (2564). รายงานการศึกษาการพัฒนารัฐบาลเปิดในประเทศไทย: ความก้าวหน้าและข้อเสนอแนะ. สถาบันพระปกเกล้า.
- สมคิด พุ่มทุเรียน, & ประเวศน์ มหารัตน์สกุล(2565). การมีส่วนร่วมทางการเมืองของพลเมืองไทยในยุคดิจิทัล. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*, 10(5), 2298-2312.
- สาธิต ทิพย์มณี. (2566). แนวทางการบริหารงานภาครัฐในยุค 5G. *วารสารสมาคมรัฐประศาสนศาสตร์แห่งประเทศไทย*, 5(9), 37-50.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ. (2564). รายงานสถานการณ์การพัฒนารัฐบาลเปิดของประเทศไทยประจำปี 2564. สำนักงาน ก.พ.ร.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ. (2565). แผนปฏิบัติการรัฐบาลเปิดของประเทศไทย ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2565-2567). สำนักงาน ก.พ.ร.

ภาษาอังกฤษ

- Albano, C. S., & Reinhard, N. (2014). Open government data: Facilitating and motivating factors for coping with potential barriers in the Brazilian context. In *International Conference on Electronic Government* (pp. 181-193). Springer.
- António, N., Rita, P., & Saraiva, P. (2023). Open government data and collaboration: A systematic literature review. *Government Information Quarterly*, 40(1), 101774.
- Argyris, C. (1990). *Overcoming organizational defenses: Facilitating organizational learning*. Allyn and Bacon.
- Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4), 216-224.
- Bannister, F., & Connolly, R. (2011). The trouble with transparency: A critical review of openness in e-government. *Policy & Internet*, 3(1), 1-30.

- Barney, J. (1991). Firm resources and sustained competitive advantage. *Journal of Management*, 17(1), 99-120.
- Bertot, J. C., Jaeger, P. T., & Grimes, J. M. (2010). Using ICTs to create a culture of transparency: E-government and social media as openness and anti-corruption tools for societies. *Government Information Quarterly*, 27(3), 264-271.
- Bijker, W. E., & Pinch, T. J. (1987). *The social construction of technological systems: New directions in the sociology and history of technology*. MIT Press.
- Chatfield, A. T., & Reddick, C. G. (2017). A longitudinal cross-sector analysis of open data portal service capability: The case of Australian local governments. *Government Information Quarterly*, 34(2), 231-243.
- Criado, J. I., Sandoval-Almazan, R., & Gil-Garcia, J. R. (2013). Government innovation through social media. *Government Information Quarterly*, 30(4), 319-326.
- DiMaggio, P. J., & Powell, W. W. (1983). The iron cage revisited: Institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields. *American Sociological Review*, 48(2), 147-160.
- Douglas, M. (1986). *How institutions think*. Syracuse University Press.
- Harrison, T. M., Guerrero, S., Burke, G. B., Cook, M., Cresswell, A., Helbig, N., ... & Pardo, T. (2012). Open government and e-government: Democratic challenges from a public value perspective. *Information Polity*, 17(2), 83-97.
- Hennink, M. M., Kaiser, B. N., & Marconi, V. C. (2017). Code saturation versus meaning saturation: How many interviews are enough? *Qualitative Health Research*, 27(4), 591-608.
- Janssen, M., Charalabidis, Y., & Zuiderwijk, A. (2012). Benefits, adoption barriers and myths of open data and open government. *Information Systems Management*, 29(4), 258-268.
- Kotter, J. P. (1996). *Leading change*. Harvard Business Review Press.
- Kotter, J. P., & Schlesinger, L. A. (1979). Choosing strategies for change. *Harvard Business Review*, 57(2), 106-114.
- Lathrop, D., & Ruma, L. (Eds.). (2010). *Open government: Collaboration, transparency, and participation in practice*. O'Reilly Media.
- Lawrence, P. R., & Lorsch, J. W. (1967). *Organization and environment: Managing differentiation and integration*. Harvard Business School Press.
- Luna-Reyes, L. F., Bertot, J. C., & Mellouli, S. (2014). Open government, open data and digital government. *Government Information Quarterly*, 31(1), 4-5.

- March, J. G., & Olsen, J. P. (1989). *Rediscovering institutions: The organizational basis of politics*. Free Press.
- Meijer, A., Curtin, D., & Hillebrandt, M. (2012). Open government: Connecting vision and voice. *International Review of Administrative Sciences*, 78(1), 10-29.
- Mergel, I., Edelman, N., & Haug, N. (2016). Defining digital transformation: Results from expert interviews. *Government Information Quarterly*, 36(4), 1013-85.
- Morozov, E. (2011). *The net delusion: The dark side of internet freedom*. PublicAffairs.
- Obama, B. (2009). Transparency and open government: Memorandum for the heads of executive departments and agencies. *Federal Register*, 74(15), 4685-4686.
- Orlikowski, W. J. (2000). Using technology and constituting structures: A practice lens for studying technology in organizations. *Organization Science*, 11(4), 404-428.
- Pettigrew, A. M. (1987). Context and action in the transformation of the firm. *Journal of Management Studies*, 24(6), 649-670.
- Pfeffer, J., & Salancik, G. R. (1978). *The external control of organizations: A resource dependence perspective*. Harper & Row.
- Pretty, J. N. (1995). Participatory learning for sustainable agriculture. *World Development*, 23(8), 1247-1263.
- Rogers, E. M. (2003). *Diffusion of innovations (5th ed.)*. Free Press.
- Sayogo, D. S., Zhang, J., Pardo, T. A., Tayi, G. K., Hrdinová, J., Andersen, D. F., & Luna-Reyes, L. F. (2014). Going beyond open data: Challenges and motivations for smart disclosure in ethical consumption. *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research*, 9(2), 1-16.
- Scott, W. R. (2014). *Institutions and organizations: Ideas, interests, and identities (4th ed.)*. SAGE Publications.
- Teece, D. J., Pisano, G., & Shuen, A. (1997). Dynamic capabilities and strategic management. *Strategic Management Journal*, 18(7), 509-533.
- Tolbert, C. J., & Mossberger, K. (2006). The effects of e-government on trust and confidence in government. *Public Administration Review*, 66(3), 354-369.
- van Dijk, J. (2020). *The digital divide*. Polity Press.
- Venkatesh, V., Morris, M. G., Davis, G. B., & Davis, F. D. (2003). User acceptance of information technology: Toward a unified view. *MIS Quarterly*, 27(3), 425-478.

- Wirtz, B. W., Weyerer, J. C., & Rösch, M. (2016). Citizen and corporate e-government adoption: A comparative study. *Government Information Quarterly*, 35(3), 466-479.
- Yu, H., & Robinson, D. G. (2012). The new ambiguity of "open government". *UCLA Law Review Discourse*, 59, 178-208.
- Zuiderwijk, A., & Janssen, M. (2014). Open data policies, their implementation and impact: A framework for comparison. *Government Information Quarterly*, 31(1), 17-29.